

ג'ורג' פיינטר: שתי הדרכים נפגשות

...פרוסט החל להתכונן לקץ. מתוך צער על שהחמיץ פנים לד"ר ביו, ומתוך להיטות אפיינית להביע חרטה במתן שני, פקד על סלסט לשלוח סל פרחים לרופא בעל הכוונות הטובות. "בזה תוקן עוד דבר אחד, אם אמות", אמר. מתוך שהעדיף בשעתו לא להסביר מדוע לא ביקש מליאון דודה שיתמוך בריבייר בעת פרס-בלזאק, לא כתב אליו להודות לו על עוד מאמר אחד בשבחו; לכן יש לשלוח מתנת פרחים גם לאשתו של דודה. בקיץ 1917 נתנה לו מארי שייקביץ' מצית-סיגריות עשוי שני פני אנגליים, מתנה מאת אחיה הצעיר שבחזית; "האם את יודעת", העיר בעודו מזין בו את עיניו, "את תמצאי את זה ברומן שלי".¹ מאז המלחמה היו יחסיו עם מרת שייקביץ' מתוחים; אך עתה, וכמחווה של פיוס מעבר לקבר, אמר לסלסט שאחרי מותו תחזיר את המזכרת המקודשת הזאת של ידידותם.

הוא זכר את מאמציו של האב מינייה הצדיק להציל את נשמתו; הוא זכר גם שהוא עצמו קאתולי שנטבל והוכנס בברית הכנסיה, אם גם סטה. וכי לא נלחם נגד העוול לכנסיה בימים האפלים של חוקי קומב*, וכלום לא הביע ברומן שלו אהבה עמוקה לפנסיות הגותיות הצנועות, שאולי הן סמל אמיתי לאמונה יותר מנפשותיהם המושחתות של בני-אדם? אף-על-פי-כן לא יכול לגלות קונפורמיות אותה לא חש. "שלחי לקרוא את האב מינייה הטוב", אמר בתערובת של אירוניה ויראת-כבוד, "חצי שעה אחרי שאמות. תראי איך הוא יתפלל בעדי. ותמצאי את מחרוזת-התפילות שהביאה לי לזסי פור מירושלים, ושימי אותה בין אצבעותי כשאמות". הוא הביט בידיה של סלסט. "צא וחשוב שהידיים הקטנות תעצומנה את עיני", אמר, "סלסט, את טיפלת בי כאילו היית אמא שלי".

השינה עזבתו, ובשעות הארוכות שבהקיץ ראה בדמיונו איך לפתע מגיעים אל חדר-משכבו אנשים מן המרפאה של פיקיני, שרזבר שלח אותם לקחתו בכוח. במכתב אל רינאלדו ומוראן ביקש אותם למנוע את המאסר המחריד הזה; ורזבר המסכן ניאות לו, על-תנאי שיורשה לבקר בכל יום. מן ה-15 בחודש נמצא רזבר פרוסט כמעט במחיצתו של מרסל, ובמסירות שיתף עצמו עם סלסט בטיפוליה. עוד דאגה תקפה את פרוסט: "סלסט, זו זוועה לחשוב שהרופאים מתעקשים לענות אדם גוסס. הם ירצו לתת לי זריקות כשמרוב חולשה לא אוכל להתנגד, סתם כדי להאריך את סבלותי בשעות אחדות. את חייבת להישבע לי שתמנעי זאת מהם". סלסט היססה, והוא נתן בה מבט גורא. "אם לא", שרק, "אחזור לרדף אותך כרוח-רפאים".

¹ ברשימת העדיים שעדו בימות המלחמה נשים הדורות בחזית-המולדת מזכיר המספר "מצתי-סיגריות עשויים שני פני אנגליים, אשר חייל בחפירתו השפיל לשוות להם ברק-יושן כה יפה עד כי דומה היה שהצדודית של המלכה ויקטוריה שורטטה בידי פיזאנלו". (ג, 724)

דלקת-הריאות, כשאין מפסיקים אותה בתרופות חדישות, הריהי נמשכת עד עשרה ימים, וסופה משבר שלאחריו הסובל מת או ממהר להבריא; אך יום או יומיים לפני המשבר בא לעתים קרובות "משבר מדומה", שלאחריו מצבו של החולה משתפר באופן זמני ובצורה משלה. "המשבר המדומה" של פרוסט חל ב-16 בנובמבר, וב-17 בו הצהיר שהוא חש עצמו בטוב הרבה יותר ושלח לקרוא לרופר. "מחר יהיה היום התשיעי", אמר, "ואם אעבור את זה אראה לרופאים שלי איזה מין אדם אני. עוד חמישה ימים, ואנו נראה אם הם צדקו בזה שניסו למנוע אותי מלעבוד. אך עדיין צריך לראות אם אוכל לצאת חי מחמשת הימים האלה". רופר ביקש אותו שיאכל פרוסט חייך. "אם, כמו הרופאים שלי, את רוצה שאוכל", אמר לסלסט, "את יכולה להכין לי סולית מטוגנת. אני בטוח שלא תצמח לי מזה שום ברכה, אבל אני רוצה להניח את דעתך". אבל רופר ראה להיזהר ולאסור על הסולית הפולחנית הזאת, שציוטה מרת פרוסט להחלמתו בעת *François, le champ*, ומרסל קיבל את הדין ברוח טובה. "אני אעשה מלאכה טובה הלילה", אמר, כשיצא רופר, "וסלסט תישאר על-ידי ותעזור לי".

נתקיימו בידינו לפחות שנים ממוצרי הלילה האחרון הזה. אחד כתוב על גב מעטפה מוכתמת מי-שעורים שנשפכו, בכתב-יד מרעיד שחל בו שינוי טראגי; רק כמה משפטים אפשר לקרוא או להבין, אך די בכך להראותנו שהיתה זו גירסה מורחבת של משפטים אחדים בשיחת אמו של המספר עם ידידה מקומברה בחתונה של סן-לו וזילברט, סמוך לסוף הספר אלברטין שנעלמה. סמוך לשלש בפקר, במצב של חנק ואפיסת-כוחות, קרא אל סלסט, שבידיה כתובות הרבה מן התוספות של חודש נובמבר לכתב-היד של אלברטין שנעלמה, לקבל הכתבה. "עכשיו שאני עצמי באותו מצב, אני רוצה להוסיף כמה הערות למותו של ברגוט", אמר. השריד היחיד מהן, בפתב הברור, המתון, המשופש של סלסט, הוא הערה סאטירית על סכלותם של רופאים, שאולי שאב אותה פרוסט מן הדיבורים של יום האתמול. "ואחר-כך יום אחד הכל משתנה. עכשיו מותר לנו כל מה שהוכרו בלתי-כשר, כל מה שנאסר עלינו. אבל לא הייתי יכול לשתות שמפאניה, למשל? 'ודאי, וכי מה, אם מתחשק לך'. הואיל ואין אנו יכולים להאמין למשמע-אזנינו, אנו שולחים להביא דווקא אותם סוגים שהקפדנו ביותר להינזר מהם; ודברים מעין זה הם המשווים מידה ידועה של המוניות לקלות-הראש המופלאה-מהאמין שבגסיסה". שאר התוספות שלו היו אולי חסרות-ערך פחות, כי בסיימו אורו פניו מרוב שמחה. "סלסט, אני חושב שמה שהכתבתי לך היה טוב מאד. ועל הכל, אל תשכחי להוסיף את זה במקום הנכון". אבל סלסט שכחה, או שלא יכלה למצוא את המקום, והדברים לא שובצו מעולם.¹ פתאום

* אָמיל קֹזֶמֶב (1835—1921), מדינאי צרפתי שעיקר פעלו בתחום הפרדת הדת מן המדינה בארצו. חוקי-ההפרדה נתקבל כדין בשלהי 1905. (המערכת)

¹ בנוסח ה"פליאדה" של השבויה (ג, 8—182) מובא מותו של ברגוט כנתינתו בכתב-המכונה שהכינה אֵיבֹן אלבארה באביב הקודם, ואילו הקטע על זילברט הוא הגירסה המקורית, בלי ציון של חלופה כלשהי.

כשל כוחו, ולמחרת היום אמרו לה הרופאים שוודאי ברגע שהוא פקעה מורסה בריאותיו. "אני מוכרח להפסיק, אינני יכול עוד", אמר. סלסט ראתה שהוא לופת את כלי-המיטה, מושך אליו את העלים הפזורים של כתב-היד, ומתוך ידיעתה בחכמת-איכרים זיהתה את הפעולה הרפלקסיבית המופלאה המכונה "מריטה", סימן שאין-לטעות-בו לקץ קרוב ובלתי-גמנע.

כשעלה השחר של יום-השבת, 18 בנובמבר 1922, עדיין היתה הכרתו עמו. בשעה שש ביקש חלב, ובחיוך הוסיף: "תמיד רק כדי להניח את דעתך". בעשר שלח את אודילון אצל ריץ להביא בירה מקוררת: "בדומה לכל השאר, זה יבוא מאוחר מדי", אמר. הוא שאף רוח בקושי מחריד; פניו היו לבנים וכחוסים, זקנו השחור צימח שוב; ועיניו, בעזות יוצאת-מגדר-הרגיל, כמו נעוצות היו בדברים סמויים. "עזבי אותי, אני רוצה להיות לבדי", לחש. סלסט עמדה ליד הדלת הפנימית, ופרגוד-האטלס הכחול הסתיר אותה, אבל הוא חש בנוכחותה. "מדוע את מחכה, סלסט?" "אני מפחדת לעזוב את מסייה". "אל תשקרי, סלסט, את יודעת שהיא באה". פרוסט היה לוטש עיניו אל הדלת השניה, זו שבה היו האורחים באים, ואשר עתה-זה אכן נכנס בה אורח אחרון. "היא גדולה, גדולה מאד", קרא, "היא גדולה מאד, כהה מאד! כולה שחורים, היא מכוערת, היא מפחידה אותי". "אינך צריך לפחד, אני כאן, אני אגיד לה שתסתלק". "לא, אל תגעי בה, סלסט! איש אינו צריך לגעת בה! היא חסרת-רחמים, היא נעשית איומה יותר מרגע לרגע". הגיעה גם הגיעה השעה לשלוח לקרוא לרופאים.

רובר פרוסט מיהר מבית-החולים שלו, ובעקבותיו ד"ר ביז, הפמליה הארוכה של אחים-רחמנים עם כוסות-רוח, מיכלים של חמצן, מזרקי-מחט, ואודילון הנושא את הבירה. בעיני-זעם התעלם פרוסט מן הפולשים, ולחש: "תודה לך, אודילון יקירי, על שהבאת את הבירה". בשתיקה קיבל זריקה מד"ר ביז, בעוד רובר לופת את ידו; אך כאשר הרימה סלסט את כלי-המיטה מיששה את אצבעותיו, צבטה את פרקי-ידו עד שעלה בו הדם, ושמעה את קולו מלחש: "הה, סלסט, מדוע נתת להם?" לשווא טיכסו הרופאים את טכס-הסרק שלהם. כוסות-הרוח, שכוננו למצוץ את המורסה שפקעה ולעורר את לבו הנחלש, לא דבקו בעורו הגווע. בשלש אחר-הצהריים הגביה רובר ברוך את אחיו על הכרים: "אני מפריע לך, בחורי היקר", אמר, "אני חושש שאני מכאיב לך". "הו, כן, רובר יקירי", השיב מרסל, ואלו היו המלים האחרונות שהשמיע בהפרה; אך כעבור שעה קלה שמעו אותו אומר: "אמא". האשה השחורה, שקמה חמש שנים קודם-לכן עקב הרומן שלו שנתן לה במתנה ולא קיבלתו ועקב ירידתו לגיהנום הסופית של סדום, באה ויצאה כלעומת שבאה. הוא סלח לרובר, אשר בלידתו אכן הכאיב לו; ועתה נשארה רק האם הצעירה, שהושבה לחיים קודם לראשיתו של הזמן האבוד, בטרם יעלה כלל בדעתו שהיא מונעת את אהבתה. בחמש- וחצי, שלו ואין-גניע, כשעיניו עודן פקוחות לרווחה, מת פרוסט. עד-מהרה יבוא רינאלדו, לשלוח מכתבים בהולים לידידיו של מרסל, והוא יטלפן;

"זה אתה, לוסיין? עתה-זה מת מרסל". משך עוד יומיים יפנסו האבלים בתהלוכה נבוכה שאין לה קץ לראות את פרוסט בפעם האחרונה ולהיפרד ממנו לשלום. אכן, מזראן וגבריאל אסטריק באו בו-בערב, וזמן קצר לפני חצות הלילה בא אחריהם פרינאן גרג, שנשאר לשמור על המת בעוד רינאלדו נח, ובעוד קולות השאון של הכרך הגדול גועים מעט-מעט. מרסל, היררה, הוא הראשון מחבורת המשתה שמת-הראשון, להוציא את ז'אק בינה, ששבועיים קודם-לכן התאבד בירייה, לאחר שהידרדר לאלכוהוליזם ומורפינומניה ועונה בידי מאהבת אכזרית. אבל גרג זכר בתכלית-הפהירות את מרסל הצעיר מלפני שלושים שנה, כשהוא מצלצל מבית לבית בבולוואר-אוסמאן למצוא אותו בתום ההתלהבות הראשונה של ידידותם; כשהוא מאוהב במארי פינאלי המקסימה; ופעם אחת בטרוביל, בחדר-החושך בבית-האחווה דה-לה-קור-ברילה, צונח בעילפון תמוה בעוד גרג וז'ק בינה מפתחים את התשלילים שלהם.

מארת וסוזי פרוסט, רובר דרייפוס, מאדאם דה-נואיי, לוסיין דודה, לוריס, רובר דה-ביי, דודניותיו של פרוסט ואלגטיין תומסון ואחותה מארגריט, ז'אלו, פורל וקוקטו באו למחרת היום. כאשר ביקשה סלסט בקול-בוכים להכניסו פנימה, לא מצא דרייפוס עוזו בנפשו לראות את הגופה ויצא כשהוא נושא עמו את זכרו הרחום יותר של מרסל הנער בשאנו-אליזה, האץ כחץ-מקשת להיפגש עם מארי דה-בנארדאפי. מאדאם דה-נואיי באה עם אנרי גאנס; פניו של מרסל גאים היו ונסוכי-עצלות, נדמה היה לה, משל כאילו לא הצליח המוות למשוך את תשומת-לבו. לוסיין ראה חיוך של נצחון, לוריס את סבר הטוב שאין לו סוף אשר למרסל- "מעולם לא נתלוותה בינה כה רבה לטוב-לב כה רב", כך כתב-בעוד בני מציין לעצמו איך כל אחד מן הידידים, המופה בלבבו, מסתגר בתוך עצמו ובלבד שלא ידחק לתוך סבלם של האחרים. פורל העלה על אצבעו של מרסל טבעת-פיתוחים, שנתן אנאטול פראנס לריזאן לאחר הצגת-הפכורה של החבצלת האדומה. קוקטו נתן עינו בעשרים כרכי כתב-היד של בחיפוש הזמן האבוד, שסלסט סידרתם למשעי על מדף-האח, "מוסיפים לחיות, כמו השעון המתקתק על פרק-ידו של חייל שנפל חלל". אבל ז'אלו, אולי בדין, קיבל את הרושם שפרוסט "היה מת יותר ממתים אחרים-הוא היה נעדר לגמרי". סלין קוטן הופיעה וחשבה, בנימת הרישעות שבה: "רוזה וחיוור כמו תמיד, הרגליים עדיין כמו גפרורים". הלו, דינואיי דה-סגוזנאק, הפסל ולריק, הצלם הסורי-אליסטי מאן ריי נענו להזמנתו של רובר ובאו לעשות צילומים של הראש המלכותי והידיים המשופלות. הלו, שהיה גם ידידו של הרוזן כשם שהיה ידידו של פרוסט, העיר לסלסט: "מדוע הוא כתב כך על מונטסקיו? מונטסקיו מת מזה", והוא הופה פחד למראה החדנה הנוקמנית על פניה של סלסט.

תפילת-ההלוויה של פרוסט תתקיים בצהרי יום-השלישי, 21 בנובמבר, בכנסיה הסמוכה סן-פייר-דה-שאי, בגינוני הכבוד הצבאי המגיעים לאפיר של לגיון-הכבוד. באותו קהל עצום, בו עמדו אנטואנט פ'ורברז' עם הרוזן גרפיל, פייר לאוואלה עם הנסיכה מארי מירא, אחותו של רינאלדו מאריה עם דיאגילב, הקיפוהו כל הידידים מכל ימי-חייו, משל כאילו קם המון רוחות-רפאים לחלוק כבוד לאיש חי. נוגן

הפאכאן לאינפאנטה מתה מאת ראוול, האב דלפוב השמיע את מחילת-העונות, הפעמונים צילצלו, והאבלים חיכו למרכבותיהם. בארס, חבוש מגבעת עגולה שחורה, מטרייתו תלויה לו על מרפקו, אמר אל מוריאק: "הא, כן, הוא היה הצעיר שלנו". רינאלדו זיהה פנים מוכרים בקהל: "אלוהים אדירים, הנה סלין", הירהר. אסטריק וליאון דודה, אויבים מושבעים זה שלושים-וחמש שנה מאז כתב אסטריק דברי זילזול על אלפונס דודה ב-L'Évènement, קראו לאותה מוגית וסלחו זה לזה. כלבו הקטן של פ'רנאן ג'רג, פ'ליפו, ברח ותר לו מחסה, לקול צחוקם הגס של טיילים, תחת עגלת-המת של פרוסט; ולפתע חמק-נמלט בעל-החיים הנואש בתוך נחשול המכוניות ולא נראה עוד מעולם. קברו את פרוסט עם אביו ואמו, מתחת לצלמית של הדוקטור פרוסט המזוקן מעשה-ידיה של מארי גרדלינגר, במרומי בית-הקברות פר-לאשו. משך שנים אחדות, עד שלא בא עוד איש, ערך האב מינייה תפילת-מיסה ביום-השנה למותו בסן-פייר-דה-שאי.

אולם בינתיים שכב הסופר המת על מיטתו הלבנה, אגודת סיגליות בידי השלובות, מים קדושים וענף תאשור לצדו. אור-שמש ואוויר צח הציפו זו פעם ראשונה את חדר-משכבו, ופרחי-הלוויה שלא גירו את הקצרת שלו הקיפוהו סביב. ארשת השלנה ושיבת העלומים והחיוך הרפה סרו מעל פניו, ונתחלפו בלחיים השקועות ובגיחוך הבוטה של כליון. אבל המעגל הגדול שהחל עם לידתו, שעדיין לא הגיע לכלל שלמות עם הנצחון הרוחני של בחיפוש הזמן האבוד, עתה סוף-סוף היה מוגמר. הרומן שלו, מתוך שהשאיר את חטאו העמוק ביותר בלא מחילה, הביא לחטאו הנורא ביותר; אבל הישועה מושלמת רק בעולם הגשמי, ברגע של מתן סליחה וקבלתה, שלגבי פרוסט היה רגע המוות. עתה היו לא רק פעלו אלא גם חייו חיים לעולמי-עד. כפי שניבא, נפגשו שתי הדרכים. הדרכים של מזאגליז וגרמאנט, האני שאנו נולדים עמו והאני שאנו רוכשים לנו, סופם מתחברים תמיד, למען הנדיר ביותר והגדול ביותר ביצירת-אמנות, במוות לפל; אך כדי למצוא את נקודת האחדות שלהן עלינו להלך בהן תחילה, בעולם של בני-אדם, מקומות ודברים, בזמן.

מתוך George D. Painter: *Proust / The Later years*; הוצאת ליטל, בראון ושות', בוסטון—טורונטו; 410 עמ'.